

Emotyvistinė etika

Jeigu iki šiol nagrinėtos moralės teorijos, kurias galima vadinti klasikinėmis, daugiausia tiria, kas yra gėris ir kaip doras žmogus turi elgtis, kokių tikslų jis turi siekti ar kokiais motyvais vadovautis, tai šiuolaikinėje - XX ir XXI a. - etikoje vyrauja kiek kitokia problematika. Joje daugiau svarstoma, ką iš tikrųjų reiškia sąvokos „geras“, „blogas“, „teisingas“, „ydingas“, „privalėti“ ir pan. Nuodugnai gvildenamas klausimas, ar moraliniai (vertybiniai) sprendiniai bei teiginiai yra subjektyvūs, fiksuojantys tuos sprendinius darančių žmonių psichologines būsenas, ar, priešingai, - objektyvūs, aprašantys nuo tų būsenų (ir žmogaus mąstymo apskritai) nepriklausomas moralines esybes ar savybes. Svarstoma, ar dorovės taisyklės galima išvesti iš teologinių, metafizinių arba mokslinių (paprastai psichologinių) prielaidų, ar ne. Kitaip tariant, šiuolaikinė etika yra įgavusi teoriškesnę, abstraktesnę pobūdį nei klasikinė. Joje daugiau dėmesio skiriama moralės kalbos analizei, o ne konkrečių vienos ar kitos moralės teorijos teiginių apie Dievą, Gėrį, žmogaus prigimtį ir jo dorybes svarstymui. Šiuolaikinės etikos keliami klausimai yra reikšmingi ir įdomūs, bet čia neturime galimybių juos bent kiek išsamiau panagrinėti. Apsiribosime vienos, tiesa labai svarbios, šiuolaikinės etikos krypties - emotyvizmo aptarimu. Ji kyla iš bandymo pasiaiškinti, koks yra moralinių sprendinių statusas, konkrečiai, ar juos, panašiai kaip mokslinius teiginius, galima laikyti teisingais arba klaidingais.

Tarp žymiausių emotyvistinės etikos atstovų reikėtų paminėti *Alfredą J. Ayerį* (Ejeris [Ajeris] 1910-1989) ir *Charlcsą L. Stevensoną* (Sti-vensonas, 1908-1979). Ši etikos kryptis glaudžiai susijusi su loginio pozityvizmo filosofija, nors būta loginių pozityvistų, įskaitant Moritzą Schlicką, nesivadovavusių emotyvistinės etikos nuostatomis.

Pamatinė emotyvistinės etikos idėja yra paprasta: moraliniai ir apskritai visi vertybiniai sprendiniai (teiginiai) tėra juos formuluojančio žmogaus emocijų išraiška, kuri negali būti nei teisinga, nei klaidinga. Moralinių teiginių neįmanoma išversti į teiginius apie empirinius faktus. Tikrai pastarieji gali būti teisingi ar klaidingi. O formuluojant moralinį teiginį aprašoma ne tam tikra dalykų padėtis, bet išreiškiamas tam tikras jausmas, pritarimas ar nepritarimas.

...Jeigu aš kam nors sakau: „Jūs elgiatės neteisingai pavogdamas šiuos pinigus“, - rašė Ayeris, - „aš neteigiu nieko daugiau, negu paprasčiausiai sakyčiau: „Jūs pavogėte pinigus“. Pridurdamas, kad šis veiksmas yra neteisingas, aš nepriduriu jokio tolesnio teiginio apie tai. Aš paprasčiausiai parodau savo moralinį nepritarimą. Tai lygiai tas pats, jei būčiau pasakęs: „Jūs pavogėte šiuos pinigus“ su ypač pikta intonacija arba parašęs tai su šauktukais. Intonacija ir šauktukai nieko neprideda prie pažodinės sakinio reikšmės. [...]

Verta paminėti, kad etikos terminai vartojami ne tik jausmams išreikšti. Jie taip pat skirti sukelti jausmą ir per jį sužadinti veiksmą. Kai kurie jų iš tiesų vartojami tam, kad suteiktų sakiniams, kuriuose jų yra, komandų pobūdį. Antai į sakinį: „Sakyti tiesą yra tavo pareiga“ galima žiūrėti ir kaip į tam tikros rūšies etinio jausmo dorumo atžvilgiu išraišką, ir kaip į komandos: „Sakyk tiesą“ išraišką. [...]

Dabar akivaizdu, kodėl neįmanoma rasti kriterijų etinių sprendimų vertingumui nustatyti. Taip yra ne todėl, kad jie turi absoliučią vertę, paslaptinai nepriklausomą nuo paprasto juslinio patyrimo, bet todėl, kad jie neturi jokio objektyvaus pagrįstumo. Kai apskritai sakinyje nieko neteigia, nėra jokios prasmės klausti, ar tai, ką jis sako, yra teisinga ar klaidinga. O mes matėme, kad sakiniai, kurie išreiškia tik moralinius sprendimus, nieko nesako. Jie yra grynos jausmų išraiškos, o joms tiesos ir melo kategorijos nepritaikomos⁵.

Ayeris pripažįsta, kad emotyvistinę etiką galima laikyti radikaliai subjektyvistine, nes ji neigia, kad etiniai sprendimai turi objektyvų turinį ir atitinka realiai egzistuojančius objektus. Tačiau kartu jis pabrėžia, jog, skirtingai nuo įprastinės subjektyvistinės teorijos versijos, sulig kuria moralisto ištarmės yra teiginiai apie jo jausmus, emotyvistiniu požiūriu, formuluodami moralinį sprendimą (pavyzdžiui: „Tolerancija yra dorybė“), mes tik rodome savo jausmus, o ne juos aprašome.

Iš emotyvistinės etikos (kaip ir iš bet kokios kitos subjektyvistinės teorijos) išplaukia atrodytų paradoksali išvada, jog neįmanoma diskutuoti vertybių klausimais. Mes gan dažnai reiškiamo skirtingas nuomones dėl vienu ar kitu poelgiu moralinės vertės, bet, emotyvistiniu požiūriu, tai iš tikrųjų nėra ginčai dėl vertybių. Stengiamės įrodyti, kad žmogus, kurio moraliniai vertinimai skiriasi nuo mūsų, klaidingai suvokia veikėjo motyvus ar jo elgesio padarinius. Kitaip tariant, mes ginčijamės dėl faktų ir toks ginčas yra prasmingas, nes paprastai turime viltį, kad sutikęs su faktais, tas žmogus pradės juos vertinti panašiai kaip mes. Jeigu mūsų oponento moralinės nuostatos, kurias bent iš dalies formuoja auklėjimas ir aplinka, yra panašios į mūsų, tai pripažinę tuos pačius faktus, mes, tikriausiai, panašiai juos ir vertinsime. Kitu atveju teks paprasčiausiai konstatuoti, kad oponento vertybių sistema radikaliai skiriasi nuo mūsų. Ir nors jausime, jog mūsų vertybių sistema viršesnė, jokių būdu nesugebėsime to įrodyti.

⁵ A. Ayeris, *Etikos ir teologijos kritika, Gėrio kontūrai*, Vilnius, 1989, p. 102-103.

Tokio dalyko kaip etikos mokslas, jei etikos mokslu suprantamas „teisingos“ moralės sistemos suradimas, negali būti. Mes matėme, jog kadangi etiniai sprendiniai yra tik jausmų išraiška, nėra būdo nustatyti bet kurios etikos

sistemos vertingumą ir, žinoma, nėra jokios prasmės klausti, ar kuri nors iš šių sistemų teisinga. Teisėtai galime tyrinėti tik klausimą, kokie yra asmens ar žmonių grupės moraliniai įpročiai ir kas verčia juos turėti kaip tik šiuos įpročius ir jausmus. O šis tyrinėjimas visiškai išsitenka esamuose socialiniuose moksluose⁶.

Emotyvistinis moralinių sprendimų, arba dorovinių teiginių, aiškinimas atrodo gan įtikinamas ir šiandien turi ne taip mažai šalininkų. Tačiau ir jam, kaip ir kitoms mūsų nagrinėtoms moralės teorijoms, galima padaryti rimtų priekaištų. Jau minėjome, kad emotyvizmas gan glaudžiai susijęs su loginiu pozityvizmu. Ryšio pagrindas yra toks: loginiai pozityvistai griežtai skiria faktinius ir vertinamuosius teiginius. Tik pirmieji, esą, turi pažintinį turinį, nes aprašo tam tikrą dalykų padėtį ir gali būti teisingi ar klaidingi. Emotyvizmas gali būti traktuojamas kaip bandymas išsiaiškinti, kuo antrojo tipo teiginiai skiriasi nuo pirmųjų.

Tačiau iškart reikia pasakyti, kad faktų ir vertybių (faktinių ir vertinamųjų teiginių) perskyra yra pamatinė visų (ne vien tik loginių) pozityvistų nuostata. Jos laikėsi ir Davidas Hume'as ir Johnas Stuartas Millis. Bet tai jiems netrukdė plėtoti ne emotyvistinę, o utilitaristinę etiką. Kaip jau minėjome, emotyvistas nebuvo ir Moritzas Schlickas.

Emotyvistai vertinamiesiems teiginiams priskiria ne pažintinę, bet emocinę reikšmę. Tačiau, regis, to, kas yra vertinimo emocinė reikšmė, jie deramai nesugeba paaiškinti. Nelabai jie sugeba paaiškinti ir to, kuo moraliniai jausmai skiriasi nuo kitokių. To nežinodami negalime moralinių vertinimų atskirti nuo kitokių vertinimų. Juk kai sakome „Jis geras krepšininkas“ ir „Jis geras žmogus“, turime galvoje gan skirtingas žodžio „geras“ prasmes. Tik antruoju atveju galima kalbėti apie moralinį vertinimą, nors gero krepšininko žaidimo keliamos emocijos gali būti ne menkesnės už moralines.

Kyla klausimas ir dėl to, ar iš tikrųjų visada galima griežtai atskirti faktinius ir vertinamuosius teiginius. Teiginys „Jis geras krepšininkas“ tikrai turi ir faktų aprašymo ir vertinimo bruožų. Tačiau jeigu „geras žmogus“ reiškia, be kitų dalykų, kad tas žmogus neprašomas padeda kitiems, tai pasakyme „Jis yra geras žmogus“ gali slypėti ne tik emocinis vertinimas, bet ir faktinis aprašymas.

Emotyvistai (žinoma, ne jie pirmieji) pagrįstai konstatuoja, kad žmonių reiškiami moraliniai vertinimai yra kultūriškai sąlygoti - tas pats veiksmas ar savybė (kad ir taupumas ar išdidumas) vienoje visuomenėje ar bendruomenėje gali būti giriamas, kitoje - smerkiamas. Bet ar visuomenė (bendruomenė) gali iš viso egzistuoti be minimalių moralės normų? Jeigu principo „Nežudyk“ nebūtų, kad ir su išlygomis, tam tikroje bendruomenėje laikomasi, ji paprasčiausiai

išnyktų. Todėl egzistuoja, matyt, ne vien tik grynai emociniai moralinių vertinimų pagrindai ar kriterijai.